

СРБИЈА КАО ПРОВИНЦИЈА ХАБЗБУРШКЕ МОНАРХИЈЕ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 18. ВЕКА²

Сажетак: Пожаревачким миром 1718. године, Хабзбуршка монархија је добила на управу део данашње Србије који се простирао од Београда до Крушевца, чиме је, након 1689. године, поново прекинута османска владавина на овом подручју. Поделивши ову област на дистрикте одмах након освајања, Аустријанци су отпочели организовање државних служби које су биле под непосредном контролом представника коморског и ратног већа у Бечу. Цар Карло VI је многобројним законским актима овај део Србије претворио у провинцију Хабзбуршке монархије по угледу на темишварски Банат, која је опстала до поновног османског освајања услед наредног аустро-турског рата 1737–1739. године.

Кључне речи: Хабзбуршка монархија, Краљевина Србија, Карло VI, патенти, дистрикти

Криза Османског царства крајем 17. века прелила се и на наредни период и убрзано је водила опадању његове моћи. Изгубљеним територијама у Хрватској, Славонији и јужној Угарској након Карловачког мира 1699. године, надовезале су се територије које су Аустријанци извојевали на бојном пољу у рату 1716–1718, а које су потврђене Пожаревачким миром 1718. године.³ За сагледавање овог значајног периода историје српског народа неопходан је осврт на европску политику, нарочито околности од избијања аустро-турског рата до потписивања Пожаревачког мира. Након неуспешних дипломатских покушаја представника Монархије на Порти да по Венецију спасоносно утиче у њиховом сукобу, одлучено је да се пређе на војни терен. Губитак Мореје у августу 1715. године, као и опасност да Османлије освоје Крф и на тај начин

¹ milos.djordjevic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је урађен у оквиру пројекта 177009: *Модернизација западног Балкана*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ Д. Живојиновић, *Пожаревачки уговор у светлости политичких збивања у Европи (1715–1720)*, Зборник Историјског музеја Србије, бр. 7, Београд 1970, 198.

припрете Папској држави и Хабзбуршким територијама у Италији, определили су Хабзбуршку монархију да отпочне оружану акцију, како би спречила најгоре. Смрт француског краља Луја XIV августа исте године, само је потврдила решеност ратоборне струје на бечком двору на челу са принцем Еугеном Савојским, да иако исцрпљену у претходним ратовима, покрене аустријску војску. Постојећи одбрамбено-офанзивни савез склопљен између Хабзбуршке монархије и Венеције био је обновљен и проширен априла 1716. године, а османска страна је чак и пре тога отпочела са ојачавањем војних гарнизона у тврђавама у Босни, темишварском Банату, у Београду и Нишу. Енглеска и Холандија су желеле да посредују плашећи се дуготрајног рата који би могао да угрози њихове трговинске интересе на Леванту. Овај напор западноевропских сила није уродио плодом, али им се посредовање у мировним преговорима након две године ратовања ипак исплатило. Након аустријског заузећа Београда, Порти је било јасно да је рат изгубљен и да морају тражити мировне преговоре са Аустријанцима. Хабзбуршки цар Карло VI је ратним освајањима на Балкану био задовољан, међутим, због шпанске претње на Апенинском полуострву⁴, захтевао је од Еугена Савојског да отпочне мировне преговоре.⁵

Мировни уговор у Пожаревцу представљао је за Хабзбуршку монархију прилику за утврђивање природних граница према Османском царству, али и могућност за стварање „тампон зоне“ на новоосвојеним територијама, уз помоћ које би коначно утврдила територију Угарске. Наиме, поучени искуствима из Ракоцијевог устанка, Аустријанци су желели да убудуће спрече упаде мађарских политичких емиграната из Османског царства, чиме би стекли неопходну стабилност у Угарској и у будућности бољу преговарачку позицију у односу на угарско племство. Територије које су Аустријанци добили Пожаревачким миром су: Темишварски Банат, југоисточни Срем, централни део Србије, уски појас северне Босне и Малу Влашку (Олтенију). Граница према Османском царству ишла је реком Алутом до ушћа у Дунав и Дунавом до ушћа у реку Тимок. Одатле се граница простирала планинским венцем Дели Јован, Столовима и Гавран планином, затим преко Црног врха код Пожаревца, Бељанице и Честобродице у Поморављу пружала до Ћићевца. Даље се граница на југу простирала Јужном Моравом до Сталаћа, а затим дуж Западне Мораве до Чачка и даље преко Рудничке и Ужичке нахије, изнад Лешнице избијала на реку Дрину. Са друге стране Дрине, обухватајући Бијељину граница се протезала дуж обале Саве до реке Уне.⁶

Пожаревачки мир је, склопљен на овај начин, ипак био последица зби-

⁴ Сукоб шпанске и аустријске војске током лета 1718. године резултирао је шпанским заузећем Сардиније и Сицилије, шпански краљ Филип V је ова острва желео да искористи као базу за даља освајања на Апенинском полуострву. М. С. Андерсон, *Европа у осамнаестом веку 1713–1789*. Клио, Београд 2003, 342.

⁵ Д. Живојиновић, *Пожаревачки уговор*, 199.

⁶ Исто, 203.

вања на осталим европским меридијанима на којима су се водили ратови, због чега се оправдано сврстава у део процеса које је диктирао европски систем равнотеже сила.⁷ Хабзбуршка монархија која је из овог рата изашла као победник, сада је била у прилици да на новоосвојеним територијама примени већ опробан концепт организовања војне границе према Османском царству и да уз неке особености које са собом доноси ново поднебље и ново становништво отпочне са постављањем нових ратних циљева у будућем периоду. Када су у питању Срби који су живели у монархији, за њих је овакав развој догађаја будио наду у државу којој би центар био у Београду, али је то у Бечу одлучно минирано, јер је поткопавало територијалну целовитост монархије. У сваком случају, Пожаревачким миром је овај простор Балкана постао ближи модерним европским вредностима.⁸

У објашњавању настанка и развоја концепта „Краљевства Србије“ треба имати у виду неколико фактора. Најпре констелацију снага у овом делу Европе у 18. веку, а затим посебно аспирације Хабзбуршке монархије. Наиме, након успешних продора и освајања територија у средњој Европи, Османско царство је услед постепеног урушавања унутрашњег система крајем 16. века представљало све мању опасност по територију Хабзбуршке монархије, док су истовремено оживљавали планови на европским дворовима о деоби његових територија. Хабзбуршка монархија је новонасталу ситуацију користила да коначно као циљ постави освајање предела Подунавља и Балкана. Међутим, за реализацију оваквих подухвата било је неопходно да се обаве вишеструке припреме.

Сам почетак династичких претензија хабзбуршких царева на подручје југоисточне Европе почиње од времена након Мохачке битке 1526. године, када Фердинанд I преузима круну Светог Стефана после смрти угарског краља Лајоша II. Политички програм династије Хабзбург које се базирао најпре на обезбеђивању и доказивању легитимности освајања османских територија, могао је бити спроведен тек након постепеног урушавања османског феудалног система, односно великих потреса у Османском царству који су изазвали ратови са Хабзбуршком монархијом.

Сазнање да Османско царство крајем 16. века почиње да показује озбиљне знаке слабости, још више је подгревало амбицију хабзбуршких владара да се у више праваца крене у остваривање спољне политике чији би крајњи циљ био да се под плаштом заштите хришћанског становништва у Османском царству, запоседају нове територије. Истовремено, интересовање по питању православног становништва имала је и католичка црква. Наиме, реформација је озбиљно уздрмала њене позиције, нарочито у централној и западној Ев-

⁷ Д. Живојиновић, Успон Европе (1450–1789), Београд 2000, 364–367.

⁸ С. Ingraо, *The Habsburg-Ottoman Wars and the Modern World*, у: *The Peace of Passarowitz, 1718*, Purdue University Press, Indiana 2011, 7. N. Samardžić, *The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction*, у: *The Peace of Passarowitz, 1718*, Purdue University Press, Indiana 2011,

ропи. Преовладавало је мишљење у политичким и црквеним круговима да би окретање ка православном свету и његовом придобијању за своје циљеве можда била права компензација за губитак утицаја у земљама у којима су идеје реформације однеле превагу. Први знак намере такве политике било је оснивање Илирског колегијума у Лорету 1580. године и Конгрегације за пропаганду вере (*Kongregatio de propaganda fide*) 1622. године у Риму. Овакви потези су између осталог имали за циљ спровођење уније међу православним народима. За ту сврху коришћени су извештаји апостолских визитатора из 17. века о догађајима ширег друштвеног и политичког значаја на тлу „некадашња четири краљевства“ (Угарске, Србије, Босне и Бугарске).⁹

Након неуспеле опсаде Беча 1683. године и продора аустријске војске у дубину османских територија на Балкану, очекивано је било да ће православно становништво које се вековима налазило под османском влашћу, са нестрпљењем дочекати тренутак да се дигне на устанак и добије слободу. Постигнутим војним успесима Хабзбуршка монархија је отворено почела да истиче претензије поткрепљујући то ученим историјским и правним расправама. Ипак, мора се напоменути да сазнања о територијама јужно од Саве и Дунава нису била у први мах у потпуности систематизована, о чему сведочи и Вагнеров опис краљевине Угарске из 1684. године, у коме се не спомиње некадашња краљевина Србија.¹⁰ Тек након првог продора аустријске војске ка југу, почиње се са озбиљним описима ове територије. Тенденције барокне историографије ишле су напоредо са развојем картографије. Кроз истицање титуле „Краљевство“ или „Краљевина Србија“ које срећемо на географским картама из тог периода дата је велика важност овој територији и због чињенице да је она представљена као посебна, а не као део Угарске. Такође је уочено да је географско представљање Србије почетком 18. века далеко боље и тачније него у ранијем периоду, што говори о заинтересованости Хабзбуршке монархије за овај простор. Један од познатијих аутора географских карата у овом периоду био је главни војни инжењер аустријске армије Луиђи Фердинанд Марсиљи. Он је одређујући између осталог и најбоље путне комуникације допринео изради будућих тачних карата које описују рељеф овог поднебља, што је веома користило војним командан-

⁹ Један од првих исцрпних извештаја поднео је апостолски визитатор Петар Мазареки (1623–1624) обилазећи територије „некадашња четири краљевства“ која се налазе под османском влашћу. Извештај садржи многе информације не само о стању и броју католика и спреми њихових редовника и свештеника, већ и о односу православног становништва према њима и могућности договора са српским патријархом око прихватања уније. К. Draganović, *Izvišće apostolskog vizitatora Petra Mazarechija*, *Starine XXXIX*, Zagreb, 1938, 2. М. Јачов, *Списи тајног ватиканског архива XVI–XVIII века*, САНУ, (посебна издања), књ. 3, Београд 1950, 27. М. Ђорђевић, *Извештај апостолског визитатора Петра Мазарекија о Србији (1623–1624)*, Браничевски гласник, бр. 6, Пожаревац 2009, 43–46.

¹⁰ Видети: J. C. Wagner, *Delienatio provinciarum pannonie et imperii turcici in oriente eine Grundrichtige Beschreibung den ganzen Aufgangs / sonderlich aber des Hochlöblichen Königreichs Ungarn und der ganzen Türcken*, Gedruckt und verlegt bey Jacob Koppmayer, Augsburg 1685.

тима.¹¹ Тако је пред поход аустријске војске на Београд 1688. године, царски командант принц Лотариншки затражио информације о путевима којима ће војска напасти Београд, као и проблемима и повољним околностима које би их могле задесити на том путу.¹² Радојчић у свом делу говори о бољем квалитету карата Србије истичући оне из 1709, 1718. и 1726. године, у којима налазе и по-неке нетачне појединости.¹³ Београд се на ведулама и у публикацијама насталих на почетку 18. века титулира као главни град Краљевства Србије уз истицање осталих градова који њему припадају: Смедерево, Рам, Видин, Ниш, Нови Пазар, Призрен и Приштина што приближно говори о војним достигнућима аустријске војске у Великом бечком рату.¹⁴

У жижу интересовања хабзбуршких династичких историографа, територија јужно од Саве и Дунава долази са аустро-турским ратом 1716–1718. године. Потребне информације налазили су изучавајући дело Мавра Орбина „Краљевство Словена“ у коме је аутор „српску историју разгледао оком западног хуманисте“.¹⁵ Управо ово дело Србе и „Краљевство Србију“ уводи на велика врата у оквиру европске историографије у којем аутор, у складу са хуманистичком традицијом, жели да читаоцима представи простор за која су везана поједина поглавља његове књиге, дајући географску димензију историји народа којом се бави. Након ратних дејстава и потписаног мировног уговора у Пожаревцу 1718. године, српске територије јужно од Саве и Дунава ушле су у састав Хабзбуршке монархије. Уређена по принципу Темишварског Баната, новоосвојена земља добила је назив „Краљевство Србија“ (Königreich Serbien) и налазила се под управом представника Дворског ратног савета (Hofkriegsrath) и Дворске коморе (Hofkammer).¹⁶

¹¹ О раду и делу графа Марсилија као картографа и аустријског представника у комисији за разграничење између Хабзбуршке монархије и Османског царства видети у: J. Mrgić, *Crossing the Danube with Marsigli*, БИГ П, Београд 2011, 165–176.

¹² Аустријски командант у Осијеку је у извештају навео најпогоднији пут до Београда, као и стратегијски план за његово освајање. За детаље видети: С. Гавриловић, *Информација из 1688. о путевима за освајање Београда и Босне од стране аустријске војске*, Зборник Матице српске за историју, бр. 69–70, Нови Сад 2004, 215–222.

¹³ Радојчић наводи и да је прекретница у географском представљању Србије наступила са почетком аустро-турског рата 1716–1718. године као и објављивањем Епшелвицове карте у границама Србије после Пожаревачког мира 1718. године. Н. Радојчић, *Географско знање о Србији почетком 19. века: (две карте у прилогу)*, Београд, 1927, 8, 18–28. Епшелвицову карту Србије видети у: Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН, бр. 64, Београд 1948.

¹⁴ А. Милошевић, *Настанак и развој концепта Краљевине Србије у барокној историографији и визуелним медијима*. Зборник - Музеј примењене уметности, бр. 6, Београд 2010, 20–22.

¹⁵ Р. Самарцић, *Краљевство Словена у развоју српске историографије*, у: Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 65.

¹⁶ Д. Поповић, *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739)*, Београд 1950, 13, 49, 51. (у даљем тексту: Д. Поповић, *Србија и Београд*).

Питање уређења и управе у Краљевству Србији било је третирано у складу са општим принципима хабзбуршке политике на Балкану и политике према новоосвојеним земљама. Постоје многобројна тумачења историчара у вези са разлозима који су навели цара Карла VI да постави правни оквир који ће легализовати територију задобијену мачем, а становништво Краљевства Србије представити као баштину аустријског дома „*Patrimonium domus austriacae*“. Аустријско-мађарски и српско-мађарски односи у прошлости узети су као основни разлози у одбацивању захтева Угарског сабора да се Београд и остатак земље „сједине са Угарском“. Аустријске војне успехе уз помоћ историје и права требало је представити праведним и законски основаним у случају заузимања османских територија које се помињу у титули угарских краљева. Иако су хабзбуршки владари носили и титулу краља Угарске, питање положаја Срба у Угарској било је предмет спора између тамошњег племства и хабзбуршког двора, који је био наглашенији приликом различитог тумачења српских привилегија добијених од цара Леополда I.¹⁷ Међутим, монархија је поступала исто у заштити својих интереса и када је гроф Ђорђе Бранковић у току Великог бечког рата истицао претензије на место „деспота Србије“ у будућој „Илирској краљевини“, због чега је по наређењу маркгрофа Лудвига Баденског ухваћен, а остатак живота провео у Бечу и Хебу.¹⁸ Један од најбитнијих разлога оснивања аустријског Краљевства Србије био је и утврђивање пограничног појаса према Османском царству уз помоћ српске милиције, а који би онемогућио евентуална будућа савезништва угарских устаника и Османлија.¹⁹

Нове околности настале у току Великог бечког рата када је аустријска војска продрла дубоко у османску територију, изискивале су потребу да се у новоосвојеним крајевима Хрватске, Славоније, Срема и Угарске уреди систем управе. Због тога је у Бечу 29. јула 1688. године основана такозвана неоаквистичка дворска комисија (*Neo-acquistische Hofkommission*), којој је најпре поверено у задатак уређење имовинских односа. На челу ове комисије у почетку се налазио високи коморски службеник Фердинанд Дитрихштајн, док је један од најуглашенијих чланова био примас Угарске,

¹⁷ Такође и Павле Ритер Витезовић је био један од главних заговорника права хабзбуршких владара, као угарских краљева на новоосвојене земље. А. Милошевић, н.р, 21.

¹⁸ Д. Микавица, *Равноправност и дискриминација на угарској Дијети (1690–1848)*, Истраживања, књ. 21, Нови Сад 2010, 213–214. Д. Павловић, *Аустријска владавина у северној Србији (1718–1739) по грађи из бечких архива*, Београд 1901, 4. J. Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung (1717–1739)*, Mittheilungen des k. und k. Kriegsarchivs, neue Folge 3, Wien 1889, 214. (у даљем тексту: J. Langer, *Serbien*), 157. J. X. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, (превод Томислав Бекић, приређивач С. Гавриловић), Нови Сад, 1998, 35. А. Милошевић, н.р, 20.

¹⁹ J. Langer, *Serbien*, 157.

кардинал Леополд гроф Колонић, архиепископ Острогона.²⁰ Неоаквистичка комисија састављена од чланова Дворског ратног већа и Дворског коморског већа у Бечу имала је значајну улогу и у доношењу одлука које су се тичале најважнијих питања у Краљевству Србији. Већина питања везана за уређење аустријских институција, положаја становништва и фискалне политике садржана су у протоколима Неоаквистичке комисије. Чланови оба већа усаглашавали су ставове на заједничким седницама по различитим представкама које су се односиле на Краљевство Србију, али су већи утицај на одлуке имали чланови Дворског ратног већа, чији је председник био принц Еуген Савојски.²¹

Управо је Неоаквистичка комисија 28. јуна 1720. године одлучила да се у Краљевству Србији установи посебна цивилна администрација са седиштем у Београду. Након привремене војне управе наложено је да се по моделу Темишварског Баната уведу институције којима ће руководити принц Карло Александар Виртембершки, као председник администрације или „гувернер Србије“.²² Он је овај положај дуговао принцу Савојском због заслуга стечених приликом освајања Београда. Због рањавања у тим борбама Карло Александар је 27. децембра 1721. године одликован титулом „Витеза златног руна“ о чему сведочи архивски фонд Дворског и Државног архива у Бечу (*Bericht über die Erteilung der Toisonordenswürde an Prinz Alexander von Württemberg*).²³ Београдска Администрација је званично почела са радом 7. септембра, а њен председник је стигао у Београд 13. октобра 1720. године.²⁴ Према посебним инструкцијама за оснивање Београдске администрације може се закључити да управнички апарат није био гломазан, чак у почетку ни довољан за њено нормално функционисање. Административну и судску

²⁰ J. X. Швикер, *Политичка историја*, 29, 45. С. Ingraо, *Habsburg monarchy 1618–1815*, Cambridge University Press, 1994. 86. (у даљем тексту: С. Ingraо, *Habsburg Monarchy*).

²¹ Д. Павловић, *Аустријска владавина*, 6–7, Д. Поповић, *Србија и Београд*, 61.

²² Д. Пантелић, *Једна сељачка буна у окупираној Србији 1720*, ИЧ, бр. 5, Београд, 1954–1955, 51. (у даљем тексту: Д. Пантелић, *Једна сељачка буна*). Д. Поповић, *Србија и Београд*, 51.

²³ У листи добитника престижног војног ордена Карло Александар се налази под бројем осам: „In festo s. Joannis Evangelista die 27. Anno 1721. Auepit Serenisimus Pricenz Alexander de Wurtemberg commendans Belgradi Aureum Vellus in Capela mayna Aula, [ubi] [Aug.mus] una cum fuis Confratribus Serenisima Ordinis in fuis habitibus, prout in testo s. Andres Apostoli Cancellarius hujus Ordinio prelegebat formulam juramenti, Thesaurarius vero vorabat promoventen Equitem, similiter intimabat offertorium ab [Aug.mo] porrigendum; Cateri Equites non porrexerunt offertorium; finita hue functione incipiebat Sacrum Cantatum absqe concione. Prapositus ad s. Dorotheam cantabat hoi sacrum cantatetum um Praesbytero assistente, Diacono, et Subdiacono, cateri ministrantes ex Convictu S. Barbara prima oratio fuerat de festo, 2. de Nativitare Domini, 3ta s. Stephani Protho M. 4. de [S. andica], 5. pro imperatore.“ ННStA OMeA ÄZA 30–4–2. fol. 7. (27.12.1721).

²⁴ J. Langer, *Serbien*, 185, 192. Д. Павловић, *Аустријска владавина*, 7. FHKA ANK HF Ungarn Sieb. Kaalvhd., Fasz. 99, fol. 37–45.

власт подједнако су делили представници Дворског ратног и Дворског коморског већа, док су финансијски послови били поверени само коморским чиновницима. Одлуке су се доносиле једногласно, а уколико је било немогуће донети одлуку виша инстанца била је Неоаквистичка комисија.²⁵

Структура Београдске администрације састојала се од Председништва, Главне коморске управе и неколико служби и високих чиновника који су били у њеној надлежности. Издвојене секције или службе Главне коморске управе имале су сопствени пословни делокруг у спровођењу финансијске политике у Краљевству Србији. Међу њима су: Главна царинска управа са својим филијалама широм земље, Служба за контролу монопола соли, Шумска управа са својим филијалама, и провизори са својим помоћницима.²⁶ Током трајања аустријске управе административни апарат се ширио у оним областима у којим је Администрација желела да отпочне или унапреди своје деловање. Пре свега је неопходно истаћи преданост Главне коморске управе да отпочне експлоатацију српских рудника, зашта је било потребно ангажовати, најпре стучњаке који би извршили стручну процену исплативости улагања, а након тога и чиновнике, рударе и остало стручно особље. Такође, у архивским документима се неретко провлачи и служба главне касе Краљевства Србије, међутим посебне податке о њој нисмо пронашли.²⁷

Председништво Администрације чинили су следећи чланови:²⁸ председник Карло Александар Виртембершки коме је одређена годишња плата у износу од 6000 форинти, затим први војни саветник Администрације био је генерал фелдмаршал гроф Јозеф вон Одвајер (Odüyer). Други војни саветник Администрације био је Јохан Готфрид Гаснер (Gassner). Један војни комесар – Акерман, затим представник Дворског коморског савета, који је имао и функцију секретара и саветника при Администрацији са годишњом платом од 2400 форинти. Војни и административни секретар био је Матијас Грубер (Grueber), док је његов помоћник био Матијас Рирер (Rührer) са годишњом платом од 150 форинти. За њима су следили представници главне коморске управе чији су чланови често били мењани током аустријске владавине у Краљевству Србији.

Послови Београдске администрације сводили су се на организовање целокупног унутрашњег живота у земљи. Понека одступања од тога сводила су се на могућност њеног председника да самостално иступа у понеким питањима односа са суседним Османским царством. Питања чувања границе и држања гарнизона аустријске војске у градовима у Србији било је

²⁵ Д. Поповић, *Србија и Београд*, 60–61.

²⁶ С. Пецињачки, *Неколико података о аустријској Краљевини Србији од 1731. до 1736. године*, Зборник Народног музеја, X, Чачак 1980, 113.

²⁷ FHKA ANK HF Ungarn Sieb. Kaalvhd., Fasz. 99.

²⁸ Исто, 100–101. Д. Павловић, *Аустриска владавина*, 16. Д. Поповић, *Србија и Београд*, 61.

у искључивој надлежности војних представника. Такође и одлуке везане за формирање српске милиције и фискалних обавеза становништва такозваних „хајдучких“ пограничних села тичало се пре свих војних комананата, због чега је долазило до несугласица са Дворском комором.²⁹

Срби су као граничари у Бечу сматрани важним чиниоцем који доприноси политичкој стабилности монархије и њеном економском просперитету. Такав статус су задржали и хајдуци и хусари (коњаници) на новој граници чувајући територију Краљевства Србије одмах након потписивања Пожаревачког мира. Граница није представљала посебну територијалну јединицу, али су припадници организоване српске милиције, као сталне војне одбрамбене установе, имали посебан статус у односу на остало становништво.³⁰ Командни кадар³¹ чинили су српски оберкапетани Вук Исаковић, Станиша Марковић Млатишума и Коста Димитријевић, као и десет капетана распоређених у пограничним крајевима према Османском царству. Њима су биле подређене компаније сачињене од 150 хајдука и 50 хусара. Исцрпан извештај о стању српске милиције предао је Александар Виртембершки 1720. године Дворском ратном савету у Бечу, који се у великом делу односио на предлоге у циљу побољшања одбрамбених постројења (чардака и стражарница) на граници, стварању фортификационог система³², као

²⁹ J. Langer, *Serbien*, 187.

³⁰ Сличан модел уређења границе и статуса хајдучког становништва какав је био у Краљевству Србији предложио је 1736. године анонимни аутор меморијала, у коме се потенцира ослобађање од државних пореза и додељивање земље. С. Гавриловић, *Промеморија из 1736. о Србима у аустријској царевини*, Зборник Матице српске за историју, бр. 69–70, Нови Сад 2004, 237. Има примера да су хајдучке старешине са својим јединицама из Новог Пазара и са Косова, који су након потписивања Пожаревачког мира остали на османској страни границе, прешли на аустријску страну. Р. Тричковић, *Београдски пашалук 1687–1739. године*, Београд 1977, 383. (необјављена докторска дисертација).

³¹ Командни кадар који је припадао банатској милицији и која је била стационарирана у Браничеву и дистриктима у Тимочкој крајини у потпуности су чинили Аустријанци, што у дистриктима који су припадали Београдској администрацији није био случај. О распореду компанија и команантима у дистриктима Темишварског Баната видети: С. Пецињачки, *Ситни фактографски исписи из Државног архива Мађарске*, Развитак, 11/5, Зајечар 1971, 80–88.

³² Фортификационо систем представља систем утврђења распоређен на одређени начин са циљем одбране неке државе или дела државе. Њега чине тврђаве, стражаре, осматрачнице и др. С. Мишић, Н. Ђокић, *Капија Поморавља у историјској и војно стратегијској географији*, Капија Поморавља, Варварин-Крушевац 2011, 137. Београд је свакако био најважнији део фортификационог система и одбране територије, као полазна тачка у даљим освајачким подухватима, али и сва острва на Сави и Дунаву која су била предмет преговора пре и након потписивања Београдског мира 1739. године. Р. Веселиновић, *Београд од 1683. до 1717. године*, Годишњак града Београда, бр. 15, Београд 1968, 21. Исти, *Цариградска конвенција о великом (ратном) острву код Београда од 2. марта 1741. године*, Зборник Историјског музеја Србије, Београд 1970, 207–208, 210.

и о обезбеђивању главних друмова и спречавању кријумчарења робе.³³ У наредној фази унапређења система одбране крајем 1725. године капетан и ађутант (Haubtman) принца Виртемберга – Декрег (De Chregh), поделио је милицију на деветнаест капетаната – основних војних команди, уместо дотадашњих пет. Иако је преуређењем српске милиције 1728–1729. године остало осамнаест капетаната, свеобухватне реформе су допринеле бољем систему командовања у тачно одређеним секторима на граници.³⁴ У току рата 1737–1739. године припадници граничне милиције учествовали су са аустријском војском у војним операцијама, али су се након губитка територије Краљевства Србије морали повући у Срем.³⁵

Повлашћено хајдучко становништво било је неопходно како би се заштитила територија, међутим, економска исцрпљеност и тежња за приходима којима ће се издржавати аустријска војска и администрација приморавале су власти да што пре након освајања ове територије разрежу и наплате дажбине од осталог становништва. Све ово говори да је за државу породица на почетку 18. века и даље превасходно сматрана економском и правном институцијом, док је црква регулисала њене верске и етичке нормативе, одређујући њену приватност и место сваког појединца у њој. У уобличавању живота градске породице њихове старешине су имале већу слободу од селских што је у каснијем периоду допринело стварању породице у модерном облику.³⁶

Дводеценијска аустријска управа у Краљевству Србији иако кратко-трајна, представља значајно раздобље у историји српског народа, укључујући га у консталацију тадашњих европских политичких збивања. Ха-

³³ Р. Веселиновић, *Војна крајина у Србији 1718–1739*, Зборник Историјског музеја Србије, св. 21, Београд 1984, 10–11, 14. С. Пецињачки, *Извештај К.А. Виртемберга о неким тврђавама и домаћој милицији аустријске „Краљевине Србије“ у 1720. години*, *Miscellanea*, бр. 5, Београд 1977, 68–69. Опис и структуру свих основаних капетаната у Србији видети у: С. Пецињачки, *Распоред домаће милиције аустријске Краљевине Србије у 1725. години*, Зборник Народног музеја, бр. 8, Чачак 1977, 37–59.

³⁴ Велики непокривени простори дуж границе били су последица велике разређености између чардака, нарочито када се ради о различитим компанијама и то је умногоме отежавало контролу границе. Дobar пример је ваљевска компанија у којој је 1725. године повећан број чардака. В. Кривошејев, *Ваљевска компанија српске народне милиције од 1720. до 1728. године*, Гласник међуопштинског историјског архива Ваљево, бр. 30, Ваљево 1996, 59–60. У 26 тачака донет је правилник о дужностима, поступцима и владању свих припадника граничне милиције, као и казнама услед преступа. Исте године је представљен опис хајдучких насеља и статистички преглед људства по компанијама. С. Пецињачки, *Подаци о уређењу србијанске милиције у 1728/29. години*, Зборник радова Народног музеја бр. 7, Чачак 1976, 158–160, 165–167.

³⁵ Р. Веселиновић, *Војна крајина*, 39–40.

³⁶ М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности. Приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд 2006, 13–15, 64–65, 358–359.

бзбуршка монархија је захваљујући војним успесима и унутрашњој консолидацији успела да уређењем сфере администрације преузме контролу у многим земљама и самим тим истакне своје претензије на освајање великог дела југоисточне Европе.

Необјављени извори

Аустријски Државни архив – Беч (OeStA)

(Haus-, Hof, und Staatsarchiv)

HHStA OMeA ÄZA 30-4-2. Bericht über die Erteilung der Toisonordenswürde an Prinz Alexander von Württemberg. (27.12.1721)

(Finanz- und Hofkammerarchiv)

ФНКА АНК HF Ungarn Sieb. Kaalvhd., Fasz. 99. Serbien: Berichte und Vorschläge zu seiner besseren Verwaltung. (1719–1739)

Народна библиотека Републике Чешке

Johann Christoph Wagner, *Delienatio provinciarum pannonie et imperii turcici in oriente eine Grundrichtige Beschreibung den ganzen Aufgangs / sonderlich aber des Hochlöblichen Königreichs Ungarn und der ganzen Türcken*, Gedruckt und verlegt bey Jacob Koppmayer, Augsburg 1685.

Објављени извори

Langer, Johann: Serbien unter der kaiserlichen Regierung (1717–1739), Mittheilungen des k. und k. Kriegsarchivs, neue Folge, 3, Wien 1889. 157–247.

Литература

Андерсон, М. С. (2003). *Европа у осамнаестом веку 1713–1789*. Београд: Клио.

Веселиновић, Р. (1968). *Београд од 1683. до 1717. године*, Годишњак града Београда, бр. 15, Београд, 5–26.

Веселиновић, Р. (1970). *Цариградска конвенција о великом (ратном) острву код Београда од 2. марта 1741. године*, Зборник Историјског музеја Србије, Београд, 207–212.

Веселиновић, Р. (1984). *Војна крајина у Србији 1718–1739*, Зборник Историјског музеја Србије, св. 21, Београд, 5–42.

Гавриловић, С. (2004). *Информација из 1688. о путевима за освајање Београда и Босне од стране аустријске војске*, Зборник Матице српске за историју, бр. 69–70, Нови Сад, 215–222.

- Гавриловић, С. (2004). *Промеморија из 1736. о Србима у аустријској царевини*, Зборник Матице српске за историју, бр. 69–70, Нови Сад, 235–247.
- Draganović, K. (1938). *Izvešće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama katoličkog naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624.* Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Starine, XXXIX, Zagreb.
- Ђорђевић, М. (2009). *Извештај апостолског визитатора Петра Мазарекија о Србији (1623–1624)*, Браничевски гласник, бр. 6, Пожаревац, 43–65.
- Живојиновић, Д. (1970). *Пожаревачки уговор у светлости политичких збивања у Европи (1715–1720)*, Зборник Историјског музеја Србије VII, Београд, 198–205.
- Живојиновић, Д. (2000). *Успон Европе (1450–1789)*. Београд.
- Ingrao, C. (2011). *The Habsburg-Ottoman Wars and the Modern World, The Peace of Passarowitz, 1718*, Ed: C. Ingrao, N. Samardžić, J. Pešalj, Purdue University Press, Indiana 2011, 3–8.
- Ingrao, C. (1994). *Habsburg monarchy 1618–1815*, Cambridge University Press.
- Јачов, М. (1950). *Списи тајног ватиканског архива XVI–XVIII века*, САНУ (посебна издања), књ. 3, Београд.
- Кривошејев, В. (1996). *Ваљевска компанија српске народне милиције од 1720. до 1728. године*, Гласник међуопштинског историјског архива Ваљево, бр. 30, Ваљево, 48–65.
- Микавица, Д. (2010). *Равноправност и дискриминација на угарској Дијети (1690–1848)*, Истраживања, књ.21, Нови Сад, 213–261.
- Мишић, С., Н. Ђокић. (2011). *Капија Поморавља у историјској и војно стратегијској географији*, Капија Поморавља, Варварин-Крушевац, 109–152.
- Милошевић, А. (2010). *Настанак и развој концепта Краљевине Србије у барокној историографији и визуелним медијима*. Зборник - Музеј примењене уметности, бр. 6, Београд, 19–26.
- Mrgić, J. (2011). *Criss-crossing the Danube with Marsigli*, БИГ II, Београд, 165–176.
- Павловић, Д. (1901). *Аустриска владавина у северној Србији : (од 1718–1739) по грађи из бечких архива*, Београд.
- Пантелић, Д. (1948). *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН, бр. 64, Београд.
- Пантелић, Д. (1954–1955). *Једна сељачка буна у окупираној Србији 1720*, ИЧ, бр. 5, Београд, 43–52.
- Пецињачки, С. (1971). *Ситни фактографски исписи из Државног архива Мађарске*, Развитак, 11/5, Зајечар, 80–88.
- Пецињачки, С. (1977). *Извештај К.А. Виртемберга о неким тврђавама и домаћој милицији аустријске „Краљевине Србије“ у 1720. години*, Miscellanea, бр. 5, Београд, 59–69.
- Пецињачки, С. (1977). *Распоред домаће милиције аустријске краљевине Србије у 1725. години*, Зборник Народног музеја, бр. 8, Чачак, 37–59.

- Пецињаџки, С. (1976). *Подаци о уређењу србијанске милиције у 1728/29. години*, Зборник радова Народног музеја бр. 7, Чачак, 158–160, 149–186.
- Пецињаџки, С. (1980). *Неколико података о аустријској Краљевини Србији од 1731. до 1736. године*, Зборник Народног музеја, X, Чачак, 97–117.
- Поповић, Д. (1950). *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739)*, Београд.
- Радојчић, Н. (1927). *Географско знање о Србији почетком 19. века (две карте у прилогу)*, Београд, 8, 18–28.
- Samardžić, N. (2011). *The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction*, The Peace of Passarowitz, 1718, Ed: C. Ingraio, N. Samardžić, J. Pešalj, Purdue University Press, Indiana.
- Самарџић, Р. (1968). *Краљевство Словена у развоју српске историографије*, у: Мавро Орбин, Краљевство Словена, Београд.
- Тричковић, Р. (1977). *Београдски пашалук 1687–1739. године*, Београд (необјављена докторска дисертација).
- Швикер, Ј. Х. (1998). *Политичка историја Срба у Угарској* (превод Томислав Бекић, приређивач С. Гавриловић), Нови Сад.

Miloš Đorđević

SERBIA AS A PROVINCE OF THE HABSBURG MONARCHY IN THE FIRST HALF OF 18TH CENTURY

Summary

Treaty of Pozarevac has enabled Habsburg Monarchy the administration over part of the territory of present-day Serbia which spanned from Belgrade to Krusevac and after 1689 has discontinued Ottoman rule in this territory. Territory was divided into districts immediately after the conquest and Austrians began the organization of civil services which were under the direct control of representatives of the Chamber and the War council in Vienna. The Emperor Charles VI has turned this part of Serbia into province of Habsburg Monarchy based on Banat of Temesvar, thanks to numerous legal acts, which persisted until Ottoman reconquest due following Austro-Turkish War from 1737 to 1739.

